

взаємодії в сім'ї, примушуванням і навіть насильством. Зумовлене необхідністю захистити себе від певного психологічного тиску, який переважно здійснюють батьки. Захистити ставлення до себе й відчуття себе як хорошої, достойної людини. Саме тому будь-які прояви дитячої девіантності й асоціальної поведінки, як правило, є наслідком ряду проблем внутрішньосімейної взаємодії, міжособистісного спілкування батьків та дітей, несприятливого соціально-психологічного клімату сім'ї, порушеної функціонально-рольової структури та ін.

1. Гринчук О. І. Психологічний зміст міжособистісних комунікацій у системі сімейних взаємин / О. І. Гринчук // Збірник наукових праць : філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2013. – Вип. 18. – Ч. 2. – С. 162–168.
2. Гринчук О. І. Аналіз зумовленості особистісного розвитку дитини типом батьківського ставлення в сім'ї / О. І. Гринчук // Збірник наукових праць : філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2010. – Вип. 15. – Ч. 2. – С. 55–65.
3. Кравченко Т. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах [Електронний ресурс] / Т. Кравченко // Соціальна психологія. – 2006. – № 2 (16). – С. 142–150. – Режим доступу: <http://politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=49&c=1060>.
4. Психологія сім'ї : навчальний посібник / [Поліщук В. М., Ільїна Н. М., Поліщук С. А. та ін.] ; за заг. ред. В. М. Поліщука. – Суми : Унів. книга, 2012. – 282 с.
5. Федоришин Г. М. Психологічні проблеми сімейного виховання : навчальний посібник / Г. М. Федоришин. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. – 224 с.
6. Цимбалюк І. Психологія спілкування [Текст] : навчальний посібник / Іван Миколайович Цимбалюк, Іван Цимбалюк. – К. : Професіонал, 2004. – 303 с.

УДК 159.922.2

Інокентій Корнієнко, Ольга Данайканич

ЧИННИКИ АДАПТАЦІЇ СІМЕЙ ДО НОВОГО ЖИТТЄВОГО ПРОСТОРУ

У статті описуються результати дослідження особистісних рис, які можуть проявляти вплив на процес адаптації до нового життєвого простору в молодих сім'ях. Зображені дані щодо чоловічих і жіночих якостей: самооцінка, тривожність, «психологічна стать», що сприяє або заважає налагодженню контакту подружжя при негараздах в адаптації, та їхнє вирішення. Говориться про важливість періоду знайомства й залицяння перед шлюбом, що дає можливість молодим парам краще познайомитися та прослідкувати за партнером у різних сферах життєдіяльності. Період знайомства та залицяння перед шлюбом впливає на успішність майбутньої адаптації, що є підґрунтям для побудови міцної сім'ї.

Ключові слова: сім'я, шлюб, адаптація, «психологічна стать», тривожність, самооцінка, маскуліність, фемінність.

The results of the personal features' research, which can show the influence over the adaptation process to the new vital space in young families are described in the article. Represented data about masculine and female qualities are self-appraisal, anxiety, «psychological sex», that promote or prevent the establishment of a contact between married couple in case of problems in adaptation or their resolve. The importance of the period of acquaintanceship and courtship before marriage gives possibility for young couples to get acquainted and to get know the partner in different areas of vital activity. The period of acquaintanceship and courtship before marriage has influence on successful future adaptation as the foundation for building a family.

дітей. Така поведінка батьків формує в дитини відповідний стереотип вирішення конфліктних ситуацій та абсолютно не сприяє розвитку в неї комунікативних умінь і навичок, культури міжособистісної взаємодії, сприятливого соціально-психологічного клімату сімейних відносин, формуванню позитивних установок щодо своєї майбутньої сім'ї [2]. Також хотілося б наголосити на тому, що часте виникнення конфліктних ситуацій і присутність дитини під час їхнього розв'язання чинять безпосередній вплив на психічний стан дитини, вона стає нестерпною, нервовою, збудженою, роздратованою, пригніченою, нерідко агресивною.

Ще одним аспектом, на якому необхідно наголосити в руслі аналізу труднощів спілкування між батьками та дітьми, є відмінності в комунікативній компетентності самих дітей залежно від порядку їхнього народження та сиблінгової позиції в сім'ї.

Деякі дослідження зарубіжних учених (Sachter, Snow, Sulloway, Фрімен та ін.) свідчать про існування суттєвих розбіжностей в особливостях міжособистісного спілкування дітей, пов'язаних з порядком народження їх у сім'ї. Відповідно, старші та єдині діти є найбільш чутливими до міжособистісних взаємин, думки оточення, більш орієнтовані на спілкування з дорослими та схильні до певної директивності в спілкуванні, у них яскраво виражена потреба в афіліації. Друга дитина орієнтована на кооперацію в спілкуванні та взаємодії, на вияв альтруїстичної й адаптивної поведінки. Ці діти проявляють значно меншу конформність, не схильні до визнання умовностей, а також завжди відкриті для отримання нового емоційного досвіду. Молодша дитина в сім'ї виявляє найвищий рівень компетентності в кооперації з ровесниками, співробітництві та налагоджуванні взаємин, користується популярністю серед однолітків.

Sulloway стверджує, що особливості внутрішньосімейної ситуації взаємодії напряму пов'язані з особистісними особливостями дітей з різним порядком народження. Старша дитина, важко переживаючи народження другої дитини в сім'ї та своєрідне усунення її з «постаменту», у сімейному спілкуванні виявляється особливо чутливою до ставлення батьків до неї, відповідно, прагне до максимально близького спілкування з ними, намагається заслужити їхню любов і визнання. Стосовно молодших дітей старші займають позицію опіки та протекції, наслідуючи батьків. Вона виступає джерелом вираженої тенденції до ідентифікації з батьками, поваги до авторитету, влади й традицій. А соціальна ситуація розвитку дітей з нижчим соціальним статусом (середніх і молодших) сприяє розвитку відкритості в спілкуванні з усіма членами сім'ї, а прагнення до самоствердження стимулює їх до пошуку нових можливостей самовираження як у сім'ї, так і за її межами.

Таким чином, порядок народження дітей у сім'ї, їхня сиблінгова позиція, особливості сприйняття своєї позиції, намагання знайти своє місце в сімейній системі є важливим чинником ефективного міжособистісного функціонування та взаємодії і здійснює вагомий вплив на становлення й розвиток особистості дитини.

Висновки. Отже, можемо стверджувати, що застосування дитиною будь-якого виду психологічного захисту є свідченням своєрідного заклик про допомогу, браком необхідної уваги з боку батьків, порушенням міжособистісної

здорове харчування тощо. Як зазначає дослідник, досить високим залишається відсоток тих сімей, у яких жодна з визначених проблем не викликає інтересу. Достатньо показовим виявився також відсотковий показник сімей, у яких було діагностовано порушене міжособистісне спілкування батьків і дітей стосовно проблем формування та розвитку особистості дитини (20%).

Поряд із цим значно підвищилася конфліктність у дитячо-батьківських взаєминах. Аналіз матеріалів дослідження дав можливість виокремити такі причини сімейних конфліктів: незадоволення принципів рівноправних стосунків між членами сім'ї, незадоволення потреби в спілкуванні, нерівноправний розподіл обов'язків у домашньому господарстві, недоліки й дефекти виховання та інші причини, які ми можемо вважати традиційними у виникненні сімейних конфліктів. До цих причин долучаються сучасні конфліктогенні чинники, які значно підсилюють і поглиблюють їхнє протікання: високий рівень психологічних, соціальних та інформаційних навантажень; невпевненість у завтрашньому дні, яка призводить до постійних стресів і депресій; критично низький рівень матеріального забезпечення більшості українських сімей; трансформація системи життєвих цінностей та ідеалів, зумовлена переорієнтацією суспільства; потужний негативний вплив медіасередовища, який істотно впливає на процеси формування особистості дитини, її свідомість і порушує нормальну сімейну взаємодію.

Дані досліджень Г.М.Федоришин свідчать, що основними причинами дитячо-батьківських конфліктів і непорозумінь є неуспішність дітей у навчанні (28,6%), невиконання обов'язків у сім'ї (19,8%), розбіжності в поглядах та намагання дітей зробити по-своєму (25,9%). Значна частина опитаних учнів спілкування з батьками займається господарсько-побутовими справами та відпочинком, відповідно, 33,1% та 23,5%. Але в той самий час лише 2,9% опитаних зазначили, що навчаються та читають разом із батьками, діляться з ними особистими проблемами [5, с.101–102].

І.Цимбалюк відмічає наявність відмінностей у виникненні конфліктів між батьками та дітьми залежно від типу сімейної структури. Так, діти зі стабільних сімей серед причин конфліктів відзначають таку: «батьки їх не бачать і не чувають», у той час як діти з дискантних сімей указану причину не зазначають. Діти з дискантних сімей найбільше пишуться тими родичами, які залишилися вдома (80%), але обняти й поцілувати бажали б того, хто нині за кордоном. Це свідчить про дефіцит прояву позитивних почуттів як стосовно іншої особи (до батьків), так і щодо себе (відчуті ніжність, лагідність, любов матері чи батька), тобто відчуті себе цінним для значущих дорослих.

Більше половини дітей указує на те, що їх повністю, стовідсотково не знає ніхто. І лише 20% дітей з дискантних сімей називає маму, а 58,3% дітей зі стабільних сімей обох батьків. Відповідно, можна припустити що на виникнення таких результатів безпосередньо впливають кількість та якість спілкування між батьками й дітьми [6, с.177–178].

Окрім високого рівня конфліктності в сім'ї, викликає тривогу й той факт, що часто в батьків відсутні елементарні вміння та навички вирішення спірних питань, які з'ясовуються в грубій, образливій, нетактовній формі, нерідко в присутності

стю його впливу на процес виховання й розвитку, хлопчик у сім'ї позбавлений реальної моделі чоловічої поведінки – зразка поведінки чоловіка не лише в побуті, а й у взаємодії з жінкою (матір'ю). Відсутність зразка поведінки чоловіка (батька) спричинює різноманітні порушення процесу статевої ідентифікації, формування статево-рольової поведінки, системи рольових уявлень й очікувань щодо майбутньої сім'ї, навичок комунікативної взаємодії з партнерами протилежної статі [2, с.58].

Дослідження, проведене Т.Кравченко, у цілому підтверджує отримані нами результати й засвідчує, що більшим авторитетом у дітей користується саме мама (58% опитаних відповіли «так», а 8% відповіли «скоріше так, ніж ні») [3].

Діти пояснюють своє тривале перебування з матір'ю тим, що «вона краще розуміє мене», «може дати мені цінну пораду», «завжди розповідає щось цікаве». Зрозуміло, що реалії сучасної сім'ї створюють певні об'єктивні причини, які вимагають надмірної зайнятості батька, а часто обох батьків для забезпечення необхідного рівня добробуту. Але повністю зневажати згадану тенденцію не можна, адже орієнтація на ідентифікацію з матір'ю дітей обох статей спричинює розвиток і підсилення такого соціально-психологічного явища, як фемінізація суспільства загалом [2, с.59].

Якщо ж вести мову про спілкування більшої частини часу дитини з іншими родичами, як у випадках функціонально неповних сімей, унаслідок чого дитина частково втрачає середовище довірливої міжособистісної взаємодії, позбавляється можливості засвоювати соціальні ролі, формувати модель власної сімейно-рольової поведінки.

Відсутність у сім'ї інтимно-особистісного спілкування, спілкування заради спілкування формує в дітей дошкільного та молодшого шкільного віку своєрідний соціальний госпіталізм, для якого характерний яскраво виражений дефіцит спілкування, що є наслідком не стільки низької психологічної культури, скільки економічної ситуації в сім'ї, знецінення духовності на буденному рівні міжособистісної взаємодії з відповідним нівелюванням моральних почуттів. Така ситуація із часом може підсилюватися своєрідною батьківською жертовністю: «Я живу заради тебе», «Я важко працюю для вас», що призводить до поглиблення в дитини почуття провини, невизначеності, дискомфорту та проявлятиметься в агресивності, жорстокості, опозиції не лише до найближчого сімейного оточення [4].

Ефективне функціонування сім'ї, забезпечення нею необхідного рівня добробуту, виконання покладених на неї функцій безпосередньо залежить від особливостей внутрішньосімейної комунікації – спілкування між членами сім'ї, способів вирішення конфліктів, умов міжгрупової взаємодії як системи побудови взаємин сім'ї із соціальним оточенням. Основними завданнями міжособистісної комунікації в сім'ї є обмін інформацією між членами родини, установлення та розвиток міжособистісних відносин, розподіл сімейних ролей, узгодження та виконання спільної діяльності, організація й проведення дозвілля та ін.

За даними досліджень [3], до проблем, які найбільше обговорюються батьками та дітьми, належать: майбутня професія дитини; стосунки дитини з друзями й однолітками; наслідки паління, вживання алкоголю та наркотиків;

довими сімейного благополуччя, психологічного здоров'я, згуртованості, єдності та підтримки, сприятливого соціально-психологічного клімату.

Міжособистісне спілкування між членами сім'ї необхідне не лише для обміну інформацією, узгодження зусиль, розподілу та виконання ролей у спільній діяльності, установа та розвитку відносин, а й формування та розвитку особистості дитини, задоволення потреб у належності, прийнятті та любові, розвитку потреби в спілкуванні, становлення культурного, духовного й морального компонентів особистості [1].

Ще одним важливим чинником міжособистісної взаємодії в сім'ї є емоційне спілкування, яке виступає умовою нормального психічного розвитку дитини. Саме позитивні емоційні взаємини, обопільна любов між батьками та дітьми формують у підростаючої особистості співчуття, співпереживання, які загалом слугують моральному розвитку дитини й згодом переноситимуться на оточення.

Мета статті – висвітлити труднощі спілкування та взаємодії дітей і батьків в умовах функціонування сучасної сім'ї, проаналізувати причини та результати порушення міжособистісного спілкування в сім'ї.

Проблема труднощів і перешкод спілкування та взаємодії не є новою для психологічної науки, це питання досліджувалося багатьма вітчизняними та зарубіжними дослідниками (В.Семиченко, Т.Гурлева, Т.Андреєва, Л.Шнейдер, Л.Орбан-Лембрик, І.Цимбалюк, Т.Чмут, О.Бодальов, П.Вацлавик, Д.Джексон, Е.Ейдемільер, Ю.Юстіцкіс), питанням внутрішньосімейної комунікації присвячені праці Ю.Альошиної, Л.Гозман, В.Століна, А.Лисової, С.Ковальова, В.Поліщука, Т.Кравченко та ін. Важливим напрямом визначеної проблематики є вивчення порушень комунікативної функції в сім'ї та виникнення конфліктів між батьками й дітьми, що досліджували Т.Андреєва, К.Вітакер, О.Карабанова, В.Сисенко, Л.Шнейдер, А.Добрович. Проте актуальним і цікавим нам видається вивчення труднощів спілкування дітей та батьків в умовах сучасної сімейної взаємодії.

Як засвідчують останні психолого-педагогічні дослідження особливостей сучасної української сім'ї [3], сьогодні надзвичайно високим є відсоток тих сімей (20%), у яких виявлено порушене міжособистісне спілкування. Майже в 77,3% випадків у детермінації внутрішньосімейного інтерактивного наповнення належить телевізійним каналам, що викривляє та значно звужує поле міжособистісних комунікацій членів родини. Разючими також є дані про скорочення часу міжособистісного спілкування батьків з дітьми, відстороненість батьків від контактів з дитиною, що згодом стає джерелом непорозумінь, недовіри, конфліктів. Так, 10% підлітків і 15% старшокласників відзначають, що в їхніх сім'ях ніколи не буває спільного обговорення сімейних проблем, немає традиції повідомлення новин, взаємодопомоги, взаємопідтримки.

Результати проведеного нами індивідуально-психологічного консультування засвідчили, що більше часу з дитиною молодшого шкільного віку проводить мати, і цей показник не залежить від статі дитини (73,3%). Батьки пояснюють цей факт чималою зайнятістю батька та кращою обізнаністю матері в провідних питаннях дитячого виховання. У зв'язку із зайнятістю батька, відсутні-

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТРУДНОЩІВ СПІЛКУВАННЯ ДІТЕЙ
ТА БАТЬКІВ У СУЧАСНІЙ СІМ'Ї

Стаття присвячена розгляду труднощів спілкування між батьками та дітьми в сучасній сім'ї. На основі емпіричних даних проілюстровано результати функціонування порушеної системи сімейної комунікації і взаємодії та їхні причини.

Ключові слова: сімейні взаємини, міжособистісне спілкування, конфліктні відносини, конфліктність, захисні механізми.

The article is devoted to the problems of communication between parents and children in a modern family. Based on the empirical results illustrate the functioning of the affected family communication and interaction and their causes.

Keywords: family relationships, interpersonal communication, conflict relationship, conflict, defense mechanisms.

З моменту появи на світ дитина включена в систему найтісніших сімейних взаємин, які поєднують у собі основні види людських стосунків: психофізіологічні (біологічна спорідненість, стосунки між статями), моральна й емоційна підтримка, відвертість, довіра, турбота одне про одного), соціальні (розподіл соціальних ролей, соціальні статуси, авторитет, лідерство, керівництво, підпорядкування та ін.). В умовах кожної конкретної сім'ї психофізіологічні, психологічні, соціальні, духовні та культурні стосунки органічно переплетені та взаємопов'язані, вони створюють неповторний, складний, індивідуальний, внутрішній світ кожної окремої сім'ї. Ці та інші стосунки в сім'ї визначають характер системи сімейної взаємодії, психологічний клімат сім'ї, які здійснюють визначальний вплив на розвиток і формування особистості дитини.

Сьогодні вчителям, психологам, соціальним педагогам дуже часто доводиться працювати з проблемами девіантної й асоціальної поведінки дітей, проблемами дитячої агресивності, жорстокості, насильства, опозиції, інфантилізму, замкнутості, занурення у власний внутрішній світ, відстороненості від зовнішніх впливів і багато інших. На жаль, цей перелік далеко не повний, його можна розширювати, включаючи все нові й нові проблеми, які створюють сприятливе підґрунтя для формування більш складних психологічних проблем. Найчастіше зазначені особливості поведінки дітей – це не стільки недоліки виховання, скільки ознаки підсвідомого включення дитиною психологічного захисту. Серед причин, які зумовлюють функціонування захисних механізмів психіки, може бути, у першу чергу, специфіка взаємодії на всіх рівнях сімейних стосунків, а також проблеми міжособистісного спілкування в сім'ї.

Серед усіх функцій, які покладаються на сімейну систему як один з найважливіших соціальних інститутів, важлива роль належить виховній, а також комунікативній, духовній, емоційній функціям, які виступають неодмінними скла-